

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΙΑΣ ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗΣ ΘΕΣΗΣ
ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΘΡΑΚΗ

Το καλοκαίρι του 1988 συνεχίστηκε η εθνοαρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της Σαρακηνής, στην ορεινή Ροδόπη, Β της Κομοτηνής και κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Στόχος της φετινής έρευνας ήταν η συνέχιση της ανασκαφής στο ύψωμα Τσούκα, η οποία είχε αρχίσει από την προηγούμενη χρονιά και εντάσσεται στα πλαίσια της αναζήτησης αρχαιολογικών θέσεων στην περιοχή του ορεινού όγκου της Ροδόπης.

Έχουν ήδη εντοπιστεί στο χώρο αυτό μια σειρά από θέσεις της Εποχής του Σιδήρου (θρακικές), ενώ σε μια από αυτές έχουν γίνει δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές όπως είχε αναφερθεί και στην ανακοίνωση του προηγούμενου χρόνου (Ευστρατίου 1987, 479). Το πρόβλημα βέβαια μ' αυτές τις θέσεις ή ακροπόλεις, όπως αυθαίρετα σχεδόν αποκαλούνται, είναι ο χαρακτήρας και η χρήση τους. Μερικές από αυτές, αν κρίνει κανείς από τα εμφανή γεωμορφολογικά στοιχεία, και αν αυτά μπορούν να θεωρηθούν αρκετά, θα μπορούσαν αβίαστα να χαρακτηριστούν ακροπόλεις ή οχυρώσεις, όπως λόγου χάρη στην περίπτωση του Κρεμαστού Λόφου (Ασάρ Τεπέ). Ωστόσο το πρόβλημα της ερμηνείας των προϊστορικών οικισμών της Εποχής του Σιδήρου στην περιοχή της ευρύτερης Θράκης (Ελλάδα, Βουλγαρία) δεν έχει αντιμετωπιστεί ολοκληρωμένα και παραμένει ανοιχτό. Έτσι ο χαρακτήρας της ανθρώπινης εγκατάστασης και η μορφή της οικιστικής οργάνωσης την εποχή αυτή στα υψίπεδα της Θράκης παραμένουν άγνωστα.

Η συνεχιζόμενη έρευνα στο ύψωμα Τσούκα έρχεται να συνεισφέρει σε αυτή την προβληματική μέσα από τις πρώτες ανασκαφικές παρατηρήσεις και υποθέσεις. Τα χωροοργανωτικά στοιχεία της θέσης αυτής είναι ενδεικτικά της ιδιόμορφης λειτουργίας της, παρόλο ότι τα αρχιτεκτονικά λείψανα δεν είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά από κατασκευαστική άποψη. Διακρίνεται ένας χαμηλός σχετικά τοίχος που περιτρέπει το ύψωμα από τις τρεις πλευρές — ανατολική, βόρεια και δυτική— κατασκευασμένος από πέτρες ακατέργαστες και ο οποίος φαίνεται ότι χρησιμοποιούσε το φυσικό βράχο ως θεμελίωση (Εικ. 1). Στην εσωτερική πλευρά του τοίχου υπάρχει ένα είδος τάφρου με χρήση ίσως αποχετευτική, αν και σε κάποιο σημείο βρέθηκε μια πασσαλότρυπα, ένδειξη πιθανόν κάποιας ξύλινης κατασκευής η οποία κατέληγε στον περιμετρικό τοίχο. Ανάμεσα στις άλλες εργασίες θα πρέπει να αναφερθεί και η σχεδιαστική αποτύπωση των αρχιτεκτονικών ευρημάτων του περασμένου χρόνου, δηλαδή των δύο μικρών πέτρινων κατασκευών οι οποίες εφάπτονται του περιμετρικού τοίχου και

φέρουν ίχνη κάποιας ξύλινης ανωδομής (Εικ. 2). Η κατασκευή τους είναι πρόχειρη και η χρήση τους θα πρέπει να συνδέεται με τη γενικότερη λειτουργία του περιμετρικού τοίχου.

Η φετινή ανασκαφική έρευνα είχε δύο στόχους: να αποκαλυφτεί ολόκληρος ο περίβολος και να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία για το χαρακτήρα της θέσης μια και η περσινή υπόθεση ότι πρόκειται για οχυρή θέση θα πρέπει να αναθεωρηθεί.

Η αποκάλυψη του εξωτερικού τοίχου συνεχίστηκε προς τα δυτικά (η αποτύπωση του περιβόλου δεν έχει ολοκληρωθεί). Η διατήρησή του σε πολλά σημεία είναι απογοητευτική. Ίχνη ωστόσο από πιθανά ανοίγματα-εισόδους βρέθηκαν σε αρκετά σημεία. Ένα σίγουρο άνοιγμα εντοπίστηκε στη ΒΔ πλευρά του περιβόλου. Η αφαίρεση των πεσμένων λίθων στο σημείο αυτό αποκάλυψε μια ξύλινη κατασκευή από δοκάρια οξιάς τοποθετημένα κατά μήκος του τοίχου, η οποία σε κάποια προγενέστερη εποχή έκλεινε την είσοδο (Εικ. 3). Δεν είναι γνωστό πόσο παλιά είναι αυτή η ξύλινη κατασκευή, αλλά αν κρίνει κανείς από τη διατήρησή της θα πρέπει να ορίζει κάποια μεταγενέστερη χρήση του χώρου η οποία και επέβαλε το κλείσιμο του ανοίγματος, ίσως κάποιος χώρος για το φύλαγμα ζώων. Αυτό που είναι σημαντικό ωστόσο είναι το γεγονός ότι υπάρχουν για πρώτη φορά ενδείξεις ανασκαφικές, έστω και έμμεσες, για μια πιθανή χρήση του χώρου. Το ερώτημα αν μια τέτοια χρήση ήταν διαχρονική είναι αυτή τη στιγμή υποθετικό.

Ο περιμετρικός τοίχος σταματάει κάπως ανεξήγητα στη δυτική πλευρά του υψώματος χωρίς να υπάρχει κάποιος προφανής λόγος. Στο εσωτερικό του περιβόλου και σε απόσταση περίπου 3 μ. από αυτόν η ανασκαφή αποκάλυψε και ένα δεύτερο τοίχο ο οποίος είχε μια παράλληλη κατεύθυνση με τον εξωτερικό (Εικ. 4). Ο εσωτερικός αυτός περίβολος σώζεται σε ελάχιστο ύψος, ενώ ένα πλήθος από πεσμένες πέτρες θα πρέπει να ανήκαν σε αυτόν ή σε κάποια πεσμένη κατασκευή. Στη διάρκεια της αφαίρεσης της επίχωσης στο σημείο αυτό βρέθηκαν πολλά κομμάτια από πηλό με αποτυπώματα δοκαριών και κλαδιών τα οποία θα πρέπει να ανήκουν στην ξύλινη ανωδομή κάποιου στεγασμένου χώρου.

Ο εσωτερικός περίβολος σύμφωνα με τις επιφανειακές ενδείξεις θα πρέπει να συνεχίζεται προς τα ανατολικά, κάτι που θα φανεί με τη μελλοντική έρευνα. Παράλληλα με την αποκάλυψη του εσωτερικού τοίχου εντοπίστηκαν και ίχνη, αβέβαια προς το παρόν, ενδεικτικά της ύπαρξης κάποιων χώρων μικρότερων σε έκταση των οποίων η χρήση δεν είναι ακόμα σαφής. Το άνοιγμα μιας ακόμα στρωματογραφικής τομής επιβεβαίωσε όσα ήταν ήδη γνωστά. Η επίχωση είναι και σ' αυτή την τομή μικρή και η κεραμική κακής ποιότητας και άσχημα διατηρημένη. Η χρονολόγησή της είναι προβληματική, γιατί στις περισσότερες θέσεις παρουσιάζεται χωρίς στρωματογραφικές ενδείξεις. Θα μπορούσε ωστόσο να τοποθετηθεί ανάμεσα στο 12ο και 10ο αι. π.Χ.

Η ανασκαφική έρευνα στο ύψωμα Τσούκα συνεχίστηκε στα ανατολικά του περιβόλου, όπου ανασκάφτηκε ένα τετράγωνο κτίσμα, το οποίο όπως αποδείχτηκε ήταν σύγχρονο (Εικ. 5). Πρόκειται για μια καλύβα βοσκού η οποία είχε κτιστεί —και εδώ

βρίσκεται το ενδιαφέρον στοιχείο— με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και ο προϊστορικός περίβολος. Η κατασκευή ήταν ορθογώνια και εκμεταλλευόταν την κλίση του φυσικού βράχου, ενώ θάπρεπε να είχε και ξύλινη οροφή. Τα ευρήματα εδώ είναι χαρακτηριστικά: σιδερένια κυρίως αντικείμενα καθημερινής χρήσης (πτυσσόμενα μαχαίρια, πέταλα ζώων) αλλά και κόκκαλα αιγοπροβάτων.

Ο χαρακτήρας των προϊστορικών κατασκευών που εντοπίστηκαν μέχρι τώρα στο ύψωμα Τσούκα, αν και δεν επιτρέπουν την αποκατάσταση μιας ολοκληρωμένης εικόνας όσον αφορά τη λειτουργία της θέσης, είναι γεγονός ότι δίνουν την αφορμή για ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με τις εγκαταστάσεις των προϊστορικών ομάδων στην ορεινή περιοχή της Ροδόπης. Ο εξωτερικός περίβολος από την κατασκευή του δεν μπορεί να έχει αμυντικό χαρακτήρα, αλλά αντίθετα είναι πολύ πιθανόν ότι λειτουργούσε ως φράχτης για το φύλαγμα των ζώων, όπως ακριβώς και οι σύγχρονες μάντρες στην περιοχή. Μια τέτοια ερμηνεία ενισχύουν δύο ακόμα στοιχεία: 1) οι δύο πέτρινες κατασκευές που βρέθηκαν να εφάπτονται στον εξωτερικό τοίχο είναι τόσο μικρές σε χωρητικότητα, που δε θα ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για τίποτα άλλο εκτός από το φύλαγμα μικρών ζώων ή την αποθήκευση προμηθειών. 2) Η ύπαρξη ενός δεύτερου εσωτερικού περιβόλου με ενδείξεις για επιμέρους χωροοργανωτικούς διαχωρισμούς (εσωτερικά χωρίσματα), ίσως υποδηλώνουν τελικά μια θέση με πολύ ειδική λειτουργία, όπως είναι η εκμετάλλευση ζώων από μια ομάδα προϊστορικών κτηνοτρόφων. Βέβαια κάτι τέτοιο θα επιβεβαιωθεί ή όχι με την αποκάλυψη και άλλων αρχιτεκτονικών στοιχείων σε όλη την έκταση του υψώματος. Το γεγονός ότι η έκταση της θέσης δεν είναι μεγάλη και η επίχωση πολύ μικρή θα επιτρέψει τελικά την ολοκληρωτική αποκάλυψη σημαντικών, όπως ελπίζεται, χωροοργανωτικών στοιχείων και φυσικά της χρήσης των κατασκευών.

Από μια καθαρά εθνοαρχαιολογική προσέγγιση το πρόβλημα της ερμηνείας τέτοιων θέσεων στην περιοχή της ορεινής Ροδόπης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι απομονωμένες γεωργοκτηνοτροφικές κοινότητες της περιοχής συνεχίζοντας οικονομικές πρακτικές εκατοντάδων χρόνων εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τις ίδιες ακριβώς πέτρινες και ξύλινες κατασκευές, οι οποίες κατασκευαστικά τουλάχιστον καθόλου δε διαφέρουν από τις προϊστορικές. Οι ομοιότητες αυτές είναι φυσικό να μην περιορίζονται μόνο σε αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, αλλά να αφορούν και άλλες λεπτομέρειες, όπως είναι η επιλογή των θέσεων και ο τρόπος οργάνωσής τους. Έτσι οι εθνοαρχαιολογικές αναλογίες μπορούν να σχολιάσουν προβλήματα οργάνωσης και χρήσης του χώρου διευκολύνοντας την ερμηνεία γενικότερων ζητημάτων, όπως είναι ο χαρακτήρας της προϊστορικής κατοίκησης στις ορεινές περιοχές του ελλαδικού χώρου ή η φύση των εγκαταστάσεων στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Χωρίς να προτείνεται κάποια ερμηνεία των προϊστορικών ευρημάτων της περιοχής της Θράκης, που να βασίζεται σε μια μηχανιστική χρήση της αναλογίας, θα πρέπει να τονιστεί ότι η έννοια της διαχρονικότητας σε οποιοδήποτε επίπεδο και αν εκφράζεται, πάντα κάτω από ορισμένες ιστορικές και κοινωνικοοικονομικές προϋποθέσεις, θα μπορούσε να διευρύνει τις ερμηνευτικές επιλογές του ερευνητή.

Παράλληλα με την ανασκαφή συνεχίστηκε στο χωριό της Σαρακηνής η εθνο-

αρχαιολογική έρευνα που είχε σαν στόχο τη μελέτη της κεραμικής παραγωγής, η οποία είχε σαν επίκεντρο ένα συγκεκριμένο σκεύος (πόνιτσε) (Ευστρατίου 1987, 479) (Εικ. 6). Ενώ την περασμένη χρονιά είχε δοθεί μεγαλύτερο βάρος στην κοινωνική πλευρά αυτής της διαδικασίας (μηχανισμοί παραγωγής, διάθεσης, ανταλλαγής), φέτος έγινε προσπάθεια να μελετηθεί ο τρόπος κατασκευής του σκεύους μέσα από την εμπειρική παρατήρηση και τη φωτογραφική καταγραφή.

Πρόκειται για μια κατασκευαστική διαδικασία που έχει σχεδόν σταματήσει, αφού σε ελάχιστα χωριά και σε εξαιρετικές περιπτώσεις φτιάχνονται τα σκεύη αυτά. Η μελέτη, η οποία ολοκληρώθηκε φέτος, προσπάθησε να καταγράψει όλη τη διαδικασία παρακολουθώντας όλα τα στάδια κατασκευής του σκεύους από τη συλλογή της πρώτης ύλης, το πλάσιμο μέχρι και το στέγνωμά του. Πρόκειται ουσιαστικά για τη μελέτη μιας κεραμικής κατηγορίας η οποία, πέρα από την αξία της σαν μια παραδοσιακή κεραμική παραγωγή που εξαφανίζεται, έχει και σαφείς αρχαιολογικές αναφορές σε ζητήματα κεραμικής θεωρίας και πρακτικής.

Στα πλαίσια μιας σύντομης ανακοίνωσης μόνο ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν μερικά στοιχεία. Το συγκεκριμένο κεραμικό ανήκει στην κατηγορία των οικιακών σκευών μέσα στο οποίο ψήνεται κυρίως το ψωμί. Αποτελείται από ένα στρογγυλό σώμα, κωνικό σκέπασμα με λαβή και συναντάται σε διάφορα μεγέθη. Πρόκειται για χειροποίητη χοντρή κεραμική, που κατασκευάζεται από διαφορετικής ποιότητας πηλό ανάλογα με την πηγή προέλευσής του. Ο κατασκευαστής είναι πάντοτε γυναίκα και η παραγωγή καλύπτει πάντοτε μόνο οικιακές ανάγκες. Ποτέ δεν αποτελεί αντικείμενο ανταλλαγής ή εμπορίου. Ο πηλός συλλέγεται από συγκεκριμένα μέρη του οικισμού που μπορεί να είναι πάνω από ένα. Στη συνέχεια καθαρίζεται από τις μικρές πέτρες, χτυπιέται με κάποιο ξύλο για πολύ ώρα μέχρι να «μαλακώσει» και αναμιγνύεται με νερό. Μετά ζυμώνεται για πολύ ώρα (περίπου 4-5 ώρες) με τα πόδια ή τα χέρια για να αναμιχτεί καλά. Συνήθως προστίθεται λίγη άμμος, περιττώματα ζώων και άχυρο ή τρίχα κατσίκας για να ενισχυθεί η συνοχή του σκεύους. Το πλάσιμο γίνεται με τα χέρια χωρίς τη βοήθεια κανενός εργαλείου και μέσα σε ελάχιστο χρόνο. Το έτοιμο σκεύος τοποθετείται στη σκιά, όπου αφήνεται να στεγνώσει για 10-15 μέρες ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες που επικρατούν. Η επιφάνειά του μένει πάντα χωρίς διακόσμηση.

Οι αρχαιολογικές προεκτάσεις παρόμοιων κεραμικών μελετών είναι σημαντικές και έχουν απασχολήσει πολλούς ερευνητές μέχρι σήμερα (Rice 1987). Η συνθετική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της μελέτης της κεραμικής παραγωγής των πομάκιων οικισμών θα ακολουθήσει σε προσεχές άρθρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ευστρατίου, Ν., 1987, *Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στους ορεινούς οικισμούς της Ροδόπης. Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 1, 1987.
Rice, P., 1987. *Pottery Analysis. A Sourcebook*.

EXCAVATION OF A HERDING IRON AGE SITE IN HIGHLAND RHODOPE

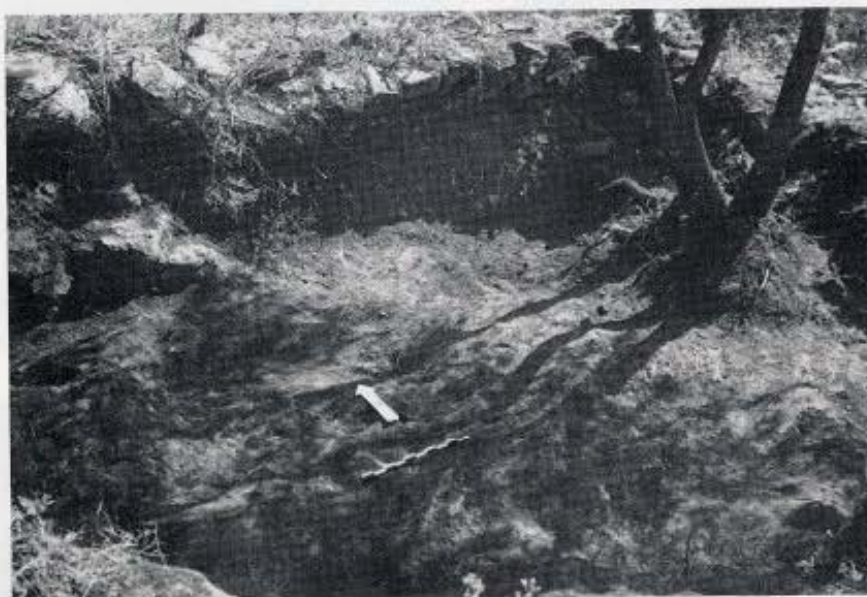
by N. EFSTRATIOU

The ethnoarchaeological research in the area of the Pomak settlements in highland Rhodope was continued by the Museum of Komotini in the summer of 1988. It included the excavation of the site of Tsouka in the vicinity of the village of Sarakini where the remains of an Early Iron Age site had been revealed last year. Moreover, the ethnographic study of the traditional pottery production of the Pomak villages was continued; the study was particularly focused on the recording of the manufacture process of a specific household vessel (*ponitse*).

The excavation in the site of Tsouka uncovered the existence of two perimeter (surrounding) walls running along the north, west and east side of the hill. Their function was not defensive as it was firstly considered. Architectural features—partitions inside the enclosed area, small stone structures— indicate that probably the site was related to specific herding activities (separating animals, milking etc.). It was interesting to note the modern traditional structures used by the Pomak pastoralists which bear striking constructional and architectural similarities with the prehistoric finds. It is possible therefore that ethnoarchaeological observations can contribute to the better understanding of the human occupation in highland Thrace during the prehistoric period and especially the Early Iron Age.

1. Τμήμα του εξωτερικού περιβόλου της θέσης Τσούκα. 2. Κατασκευές εφαιπτόμενες στον εξωτερικό περίβολο κατά μήκος της βόρειας πλευράς του λόφου. 3. Λείψανα ξύλινης κατασκευής η οποία έκλεινε μία από τις εισόδους που εντοπίστηκαν κατά μήκος του περιβόλου.

4. Η αρχή της αποκάλυψης του εσωτερικού τοίχου. Διακρίνεται η μικρή επίχωση της θέσης. 5. Ανασκαφή της σύγχρονης κατασκευής στα ανατολικά του λόφου Τσούκα. Διακρίνεται η χρησιμοποίηση του επικλινούς φυσικού βράχου για τη θεμελίωση του κτίσματος. 6. Η πομάκινη πόνιτσε.